

De keizer en het goddelijke

Macht en religie van Commodus tot Constantijn

Korte samenvatting

Afgelopen 28 oktober was het precies 1700 jaar geleden dat er even buiten Rome, bij de Milvische brug, een grote militaire veldslag plaatsvond. Op die dag werd de usurpator Maxentius vernietigend verslagen door Constantijn (306-337) die met deze overwinning officieel de alleenheerschappij over het West-Romeinse Rijk verkreeg.

De slag bij de Milvische brug is de boeken ingegaan als een omslagpunt, als een breuk met het verleden; Constantijn had zijn overwinning immers toegeschreven aan de christelijke god. Voor de eerste keer in de Romeinse geschiedenis associeerde een keizer zich met deze nieuwe godheid. Maar moet Constantijns associatie met de christelijke god en de voorkeurspositie die deze ging innemen echt als een breekpunt met de Romeinse traditie gezien worden? Is het wel gerechtvaardigd om in dit opzicht te spreken over de Constantijnse wende?

Wanneer we kijken naar hoe keizers zich in de eeuw voor Constantijn met goden verbonden op hun munten, dan zien we dat Constantijns associatie met de christelijke god in een traditie past. Vanaf de tweede helft van de derde eeuw gingen keizers zich steeds meer met goden associëren; ze profileerden zich minder als priester en er verschenen vaker goden op hun munten. Parallel aan deze ontwikkeling liep een andere: de keizers gingen zich eveneens in toenemende mate aan één god in het bijzonder binden. Wat in feite in gang werd gezet door Commodus aan het einde van de tweede eeuw, werd in de derde eeuw voortgezet door Heliogabalus, Aurelianus, Probus en de Tetrarchen (Diocletianus, Maximianus, Constantius en Galerius). Deze heersers hadden met elkaar gemeenschappelijk dat ze allemaal een speciale band met één specifieke godheid aanknoopten en deze boven de andere goden plaatsten. Voor Heliogabalus was dat Elagabal, voor zowel Aurelianus als Probus was dat Sol en voor de Tetrarchen waren dat Jupiter en Hercules. Het numerieke overwicht dat de betreffende goden op de munten van deze heersers hadden, weerspiegelde de monopolieposities die zij innamen.

In de eeuw voordat Constantijn aan de macht kwam, gingen de Romeinse keizers zich dus niet alleen steeds nadrukkelijker met de goden associëren, ze kozen ook nog eens in toenemende mate één god in het bijzonder uit om te waken over het rijk en over zichzelf. Constantijns associatie met de christelijke god paste perfect binnen dit kader en de uiteindelijke overstap van henotheïsme, waarbij één god boven de andere goden wordt geplaatst, naar monotheïsme, waarbij er maar één god wordt erkend, lijkt een logisch gevolg. Desondanks is de keuze voor de christelijke god een noviteit en staat de aandacht die deze nieuwe god op Constantijn zijn munten ontving in schril contrast met de nadruk op

Elagabal, Sol, Jupiter en Hercules op de munten van hun beschermelingen. Traditie en verandering gaan echter hand in hand. Koerswijzigingen op keizerlijk niveau hebben de meeste kans van slagen wanneer ze binnen een al bestaand referentiekader passen. Een nieuwe god dus, in een oud jasje.

Literatuurselectie

- Ando, C., *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire* (Berkeley 2000).
- Benoist, S., *Rome, le Prince et la Cité* (Parijs 2005).
- Berrens, S., *Sonnenkult und Kaisertum von den Severn bis zu Constantin I.* (193-337 n.Chr.) (Stuttgart 2004).
- Fears, J.R., "The cult of Jupiter and Roman imperial ideology", *ANRW II* 17.1 (1981) pp. 3-141.
- Girardet, K.M., *Die Konstantinische Wende. Voraussetzungen und geistige Grundlagen der Religionspolitik Konstantins des Großen* (Darmstadt 2007).
- Hekster, O. en C. Jansen ed., *Constantijn de Grote. Traditie en verandering* (Nijmegen 2012).
- Hekster, O., *Commodus. An Emperor at the Crossroads* (Amsterdam 2002).
- Icks, M., *The Crimes of Elagabalus: The Life and Legacy of Rome's Decadent Boy Emperor* (Cambridge 2012).
- Kreucher, G., *Der Kaiser Marcus Aurelius Probus und seine Zeit* (Stuttgart 2003).
- Lenski, N. ed., *The Cambridge Companion to the Age of Constantine* (Cambridge 2006).
- Manders, E., *Coining Images of Power. Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage, A.D. 193-284* (Leiden en Boston 2012).
- Manders, E., "Religion and Coinage. Heliogabalus and Alexander Severus: two extremes?", *Talanta* 36-37 (2004-2005) pp. 123-138.
- Rees, R., *Diocletian and the Tetrarchy* (Edinburgh 2004).
- Stephenson, P., *Constantine. Unconquered Emperor, Christian Victor* (Londen 2009).
- Stepper, R., *Augustus et sacerdos. Untersuchungen zum römischen Kaiser als Priester* (Stuttgart 2003).
- Watson, A., *Aurelian and the Third Century* (London en New York, 1999).